

STIELZ

Jaargang 4 nummer 4

december 1993

'Vereenigde Touwfabriek' verleden tijd

**De 'Vleesch Houwerij' in de
Pieterskerkchoorsteeg: een geschiedenis achter een pui**

Debat Meelfabriek: monument hoeft niet altijd mooi te zijn

'De Vooruit' blijft deels behouden

Colofon

Stielz 4e jaargang, nummer 4

Stielzaken is een kwartaaluitgave van de Stichting Industrieel Erfgoed Leiden, Marelaan 55, 2341 LC Oegstgeest, tel. (071) 154470.

Jaarabonnement f 20,- voor vier nummers; losse nummers f 3,75. Donaties kunt u storten op bankrekening 13.84.43.025 of girorekening 10.39.391
ISSN 0928 - 9437

Redactie

Eric-Jan Weterings, Steenschuur 18d, 2311 ET Leiden, tel. (071) 149114

Paul Kop, Groenesteeg 38, 2312 TM Leiden, tel. (071) 125595

Foto's: Niek Bavelaar, Hugo de Grootstraat 28, 2311 XK Leiden, tel. (071) 149863 of 275001

Druk: Drukkerij Stadhuis & Stadsbouwhuis

Inhoud

Taakgroep selectie over 'Vleesch Houwerij' aan de Pieterskerkchoorsteeg 3

Meelfabriek monster én monument 6

Aantal donateurs STIEL stijgt 7

De strop voorVerto 8

'De Vooruit' deels gered 12

Pleidooi voor Leids Historisch Museum bij heropening schoenmakerij 'Zierikzee' 13

Variola 14

Adressen bestuursleden STIEL

Ing. H.J. Budel, Buizerderf 25, 2251 MS Voorschoten, tel. (071) 619659 (voorzitter)

Drs. H.D. Tjalsma, Marelaan 55, 2341 LC Oegstgeest, tel. (071) 154470 (secretaris)

E. Lels, Essenburgsingel 44b, 3021 AR Rotterdam, tel. (010) 4775202 (penningmeester)

E. Adank, Constantijn Huygenslaan 51, 2332 TS Leiden, tel. (071) 769454 (tweede secretaris)

G. Ditz, Boerhaavelaan 162, 2334 EV Leiden, tel. (071) 174553 (secretaris taakgroep selectie)

Dr. T. Dijks

Mr. D.E. Krantz

Omslag: Voormalige kabelfabriek Verto Leiderdorp
(Foto Niek Bavelaar)

Vergadering Werkgroep

De volgende vergadering van de Werkgroep Industrieel Erfgoed Leiden vindt plaats op **dinsdag 30 november om 19.45 uur in het Gulden Vlies (Breestraat 125)**. Iedereen is op deze vergadering welkom.

De agenda is als volgt:

1. Opening
2. Mededelingen
3. Kort verslag en besluitenlijst vergadering 31-8-1993 (zie elders in deze Stielz)
4. Planning werkgroep voor 1994 (w.o. benadering gemeentelijke politieke partijen)
5. Evaluatie Leidse Uitdag / Open Monumentendag
6. Evaluatie debat Meelfabriek
7. Inventarisatie documentatiemateriaal STIEL
8. Stand van zaken bedreigde panden ('De Vooruit' e.a.)
9. Wat verder ter tafel komt
10. Sluiting

H.D. Tjalsma
secretaris

Kort verslag en besluitenlijst vergadering Werkgroep Industrieel Erfgoed Leiden 31-8-1993

-Stand van zaken bedreigde panden : M.b.t. de houtzaagmolen De Herder (aan de Haarlemmerweg) hebben zich minder goede ontwikkelingen voorgedaan. Nadat eerst een plan tot het bouwen van een villawijk(je) rond deze molen was afgewezen, is de gemeente Leiden (tegen de adviezen van alle deskundigen in, waaronder ook die van STIEL) er mee akkoord gegaan dat het zaagwerk in de molen verwijderd wordt. Dit zaagwerk maakte deze molen juist zo interessant; deze kon daardoor zowel op wind als op elektriciteit draaien. Zo blijft eigenlijk alleen de buitenkant van de molen als lege huls over. Schrale troost is dat het zaagwerk naar een molen in Leidschendam ("De Salamander") overgebracht kan worden en dus niet verloren gaat.

Van de Meelfabriek en De Vooruit geen nieuws. Over de Doesbrug in Leiderdorp is op de volgende vergadering meer nieuws te melden.

T.a.v. Parmentier kan nog gemeld worden dat kort geleden delen van het archief van de familie Parmentier boven water zijn gekomen. Deze hebben zowel betrekking op Parmentier aan de Schelpenkade als Parmentier aan de Lammermarkt.

-Blauwpoortsbrug: De openstelling hiervan tijdens de Lakenfeesten in juli, waarbij bezichtigingen mogelijk was door de inzet van STIEL-vrijwilligers, is een overweldigend succes gebleken: ca. 680 mensen zijn in totaal in juli langs geweest! Het interieur zal op de open Monumentendag in september weer opengesteld zijn.

(lees verder op pagina 14)

De 'Vleesch Houwerij' aan de Pieterskerkchoorsteeg

Het pand Pieterskerkchoorsteeg 21 heeft een opvallende onderpui, maar het ontleent zijn waarde vooral aan de ambachtelijke uitstraling van de slagerswinkel die er in is gevestigd. Daarom wil de taakgroep selectie het pand dan ook niet voordragen voor plaatsing op de gemeentelijke monumentenlijst.

Toch heeft het gebouw een interessante bewoningsgeschiedenis, die veel duidelijk maakt over de ontwikkeling van de Leidse binnenstad in vroeger eeuwen. De taakgroep volgde het spoor terug tot 1590.

De Pieterskerkchoorsteeg ligt in het oudste gedeelte van Leiden. Om precies te zijn ligt het korte deel van de steeg in een van de vier vierdelen waarin de stad in het midden van de veertiende eeuw verdeeld was, namelijk het Vleeshuisvierendeel. Dit vierendeel ontleende zijn naam aan de Vleeshal die aan de Pieterskerkchoorsteeg lag. Het 'vleys-

denstander gehuisd heeft is het pand op nummer 21.

Zonder een relatie te hebben met het middeleeuwse 'vleyshuys' (nummer 21 ligt in het lange deel van de steeg) is daar vanaf 1922 een slagerij gevestigd met een aantrekkelijke onderpui. Deze pui was voor de taakgroep selectie aanleiding om de geschiedenis van Pieterskerkchoorsteeg 21 te onderzoeken.

Geschiedenis

De bewoningsgeschiedenis van Pieterskerkchoorsteeg 21 is vrij eenvoudig terug te voeren tot 1590. Dat wil zeggen dat de eigenaren van het pand bekend zijn. De bewoners waren echter niet altijd dezelfde als de eigenaren. Vaak werd het pand door de eigenaar verhuurd. De huurder woonde er meestal zelf, maar ook kon het voorkomen dat de huurder een onderhuurder had, terwijl hij zelf een winkel in het een of ander dreef. Uit de hiernavolgende lijst met eigenaren en overdrachten kunnen we opmaken dat het pand in de loop der eeuwen eigendom is geweest van gegoede middenstanders en dat in het pand regelmatig een of andere ambachtsman een winkel dreef. In dat opzicht voldoet de bewoningsgeschiedenis geheel aan het beeld van de Pieterskerkchoorsteeg als een winkelstraatje.

In 1590 werd het pand verkocht. De verkoop vond plaats in opdracht van de tassenmaker Dirck Jansz., die zelf in Delft woonde. Hierbij vertegenwoordigde hij ook zijn broers en zussen omdat zij allen erfgenamen waren van hun zojuist overleden moeder. Deze Neeltgen Cornelisdr. was de laatste jaren van haar leven de weduwe van de snijder Jan Barentz. De nieuwe eigenaar van het huis is onbekend. In 1604 verkocht Jan van Velzen het pand aan Joost Adriaenszoon die werkzaam was als verver. Deze verver verkocht zijn huis in 1606 aan Jacob Willemszoon Luydt, die het op zijn beurt weer in 1611 verkocht aan de kleermaker Coenraad Jansz Le-

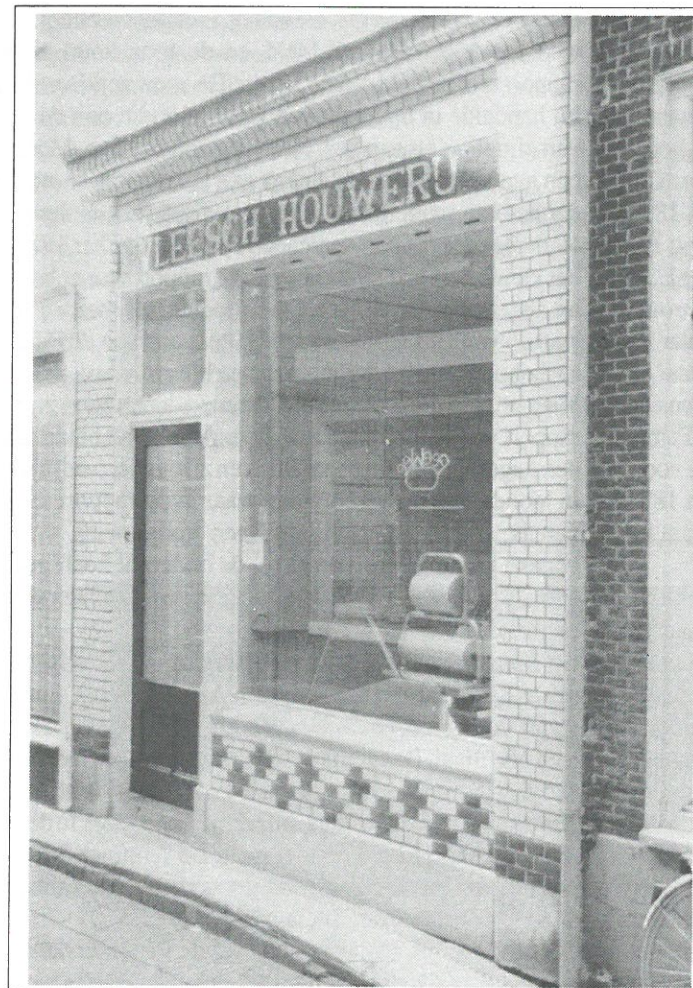

Foto Günther Ditz

huys' was eigendom van de stad en diende voor de vleesverkoop, die onder toezicht van de stad stond. In 1415 werd de verkoophal overgebracht naar het Stadhuis. De grond aan de Pieterskerkchoorsteeg werd verkaveld en verkocht voor de bouw van twee huizen.

De volkstelling van 1581 geeft aan dat de Pieterskerkchoorsteeg bewoond werd door mensen met zeer gevarieerde beroepen. Gedurende de volgende eeuwen bleef de steeg deze karakteristiek behouden. Eén van de panden waarin vanaf de late zestiende eeuw tot op heden een mid-

kwijck. Lekwijck verkocht in 1637 zijn pand aan de deurwaarder Oth. Gerritz. van der Poth. Toen deze in 1666 failliet raakte, ging het pand als beschadigde borgen over aan de broer en zus Jan Pietersz. en Geertruyt Pietersdr. van den Bosch. Volgens de notariële akte van 1 juni 1669 kwam het huis volledig toe aan Geertruyt. Haar enige dochter en erfgename, Maria Eijzens, erfde het pand in 1678. Niet lang daarna, in 1682, verkocht Maria Eijzens het huis aan Geertruyt Noordaa. De enige zoon en erfgenaam van deze Geertruyt, Cornelis van Swieten, deed het

pand in 1697 over aan Cornelis Westerlee, die als beroep passementwerker had. In 1708 werd het pand overgedaan aan Jan van Vliet; deze verkocht het op zijn beurt weer aan Catharina Beekenes, weduwe van Cornelis Vlasveld. In 1747 maakte notaris Camper de boedelscheiding op tussen de zonen Claas en Gerrit Vlasveld, waarna het pand werd aanbedeeld aan Gerrit. Toen deze in 1776 overleden was, verkochten diens zonen het aan Gijsbert Stand; het pand werd niet lang daarna overgezet op naam van diens broer Frans Stand. Toen deze broer in 1788 ongehuwd en kinderloos stierf, kregen volgens zijn testament zijn moeder Maria Zwanenburg en haar tweede echtgenoot Louis de Mol het huis in bezit.

Namens zijn vrouw verkocht Louis de Mol het pand op 9 februari 1790 aan Arnoldus van Soest. Bij de eigendomsakke werd het pand voor f 300,- geboekt. De zoon van Van Soest, Arnoldus van Soest jr., verkocht het pand aan Arnoldus de Wringer op 17 augustus 1821. Deze Arnoldus de Wringer was timmerman en woonde aan de Garenmarkt. Toen De Wringer op 20 december 1831 overleed ging het pand over aan de weduwe De Wringer, Catharina Smit. Volgens de notariële akte opgemaakt door notaris Abraham Zuurdeeg bezat De Wringer een groot aantal huizen die hij exploiteerde, waaronder Pieterskerkchoorsteeg 21. Dit pand werd bij deze gelegenheid getaxeerd op f 500,-. Toen Catharina Smit het pand op 5 juli 1838 verkocht aan Johannes Nicolaas Casparus Teeuwen, bedroeg de koopsom nog steeds f 500,-. Zijn zoon H.L.A. Teeuwen nam het pand van hem over. Bij zijn ondertrouw in 1851 stond deze nog te boek als schoenmaker maar hij had zijn praktijk niet in de Pieterskerkchoorsteeg, maar op een andere plek. Teeuwen verhuurde het pand volgens de patentbelastingregisters sinds 1872 aan de tapper Petrus Guillot. Diens dochter Wilhelmina zette de tapperij voort na zijn dood op 10 september 1872. Tussen 1881 en 1883 nam Teeuwen zelf zijn intrek in het pand en toen nam hij de waarschijnlijk goed lopende tapperij over.

Tot 1913 was het pand in gebruik als tapperij en slijterij. Eerst dreef zoals gezegd H.L.A. Teeuwen de zaak, maar na zijn overlijden in 1891 nam zijn vrouw, de weduwe M. Teeuwen-Brittijn, de tapperij over en zij zwaaide de scepter tot 1894. Vanaf dat jaar werd de tapperij geleid door J. Pijnaker. De heer Pijnaker werd rond 1911 opgevolgd door A. Martijn jr., die de tapperij de modernere benaming 'Café' gaf.

Rond 1913 veranderde de functie van het pand: H. van den Berg begon een Groenten- en Fruithandel. Deze zaak heeft bestaan tot 1917; daarna was C. Toet tussen 1920 en 1922 bewoner van het pand, waarin hij in deze jaren een vishandel dreef.

In 1922 kreeg het pand de functie die het nog steeds heeft: die van Vleeshouwerij. In 1922 werd de Rotterdamsche Vleeschhouwerij geopend, waarvan de heer G.P. Kruijff hoofd bedrijfsleider was.

Kruijff verliet het pand weer op 14 februari 1923. Tot 2 juli van hetzelfde jaar had de slager Nicolaas Groot er een winkel. Daarna stond het pand bijna twee maanden leeg: op 29 augustus 1923 begon Abraham den Os met een paardenvleeschhouwerij.

Abraham den Os woonde op Pieterskerkchoorsteeg 21 samen met zijn vrouw Petronella Johanna Groenendijk,

hun zoon Abraham Anton en diens twee zoontjes Abraham Leendert en Leendert Abraham. In een rapport van 23 juli 1925 wordt gemeld dat het huis op naam van de zoon Abraham Anton staat sinds zijn vader in december 1924 failliet was verklaard. Zijn ouders hielpen vanaf dat moment geregeld mee in de paardenslagerij: Den Os sr. had zich als knecht aangediend in het bedrijf van Abraham Anton en mevrouw den Os bediende de klanten in de winkel. Het rapport verhaalt verder over de gunstige bekendheid van de zaak en de belangrijke omzet, ook al valt die in de zomermaanden, wanneer de paarden erg duur zijn, wel wat tegen.

Twee jaar later, op 8 april 1927, verscheen er opnieuw een rapport over de gezinssituatie van de familie den Os. De zoon Abraham Anton had zijn ouders inmiddels verlaten en was op 16 maart 1927 aan zijn derde huwelijk begonnen, nu met Alida Maria de Vrind. Het pasgetrouwde stel woonde met de kinderen in de Clarasteeg 12, waar Abraham Anton ook een slagerij dreef. De zakelijke relatie tussen de vader Den Os, die aan de Pieterskerkchoorsteeg weer een eigen slagerij hield, en de zoon komt uit het rapport niet zo helder naar voren. De zoon verklaarde dat hij handelde in opdracht van zijn vader die ook de huur van zijn woning aan de Clarasteeg zou betalen. Maar uit een andere bron had de maker van het rapport vernomen dat het voornamelijk de zoon was die de zaken dreef.

Het volgende rapport verscheen op 23 september 1927. In het kleine half jaar sinds het vorige rapport was er het een en ander veranderd. Den Os sr. leefde gescheiden (niet wettig) van zijn vrouw en omdat het pand aan de Pieterskerkchoorsteeg op dat moment verbouwd werd, woonde hij in bij zijn zoon. De relatie tussen vader en zoon is in dit rapport wat duidelijker: Abraham Anton had beide paardenslagerijen op zijn naam staan en zijn vader was bij hem in loondienst. De verbouwing waar in dit rapport sprake van is, betreft waarschijnlijk een verbouwing van de begane grond waarbij de gevel de onderpui heeft gekregen die nu nog steeds te bewonderen is in de Pieterskerkchoorsteeg.

Op 6 maart 1929 overleed Abraham den Os. Het is waarschijnlijk dat zijn zoon Abraham Anton de zaak van zijn vader voortgezet heeft, met zijn eigen zaak in de Clarasteeg als filiaal. De familiechroniek van Den Os eindigt met een laatste rapport van 14 april 1941. Daaruit blijkt dat Abraham Anton den Os niet meer op nummer 21 in de Pieterskerkchoorsteeg woonde, maar op nummer 30. Ook had hij geen eigen zaak meer: hij was slager in het abbatoir en kreeg bijsteun van Sociale Zaken.

Ook na Den Os bleef het huis aan de Pieterskerkchoorsteeg in gebruik als slagerij: de zaak kwam later in handen van I. Zandvoort en zijn zoon oefent het beroep nog steeds uit in de Pieterskerkchoorsteeg 21.

Bouwkundige beschrijving

Het pand staat aan het einde van de steeg, dicht bij het Pieterskerkhof. Het wordt aan de linkerkant geflankeerd door een hoekpand met een achttiende-eeuwse voorgevel; rechts staat een klein pandje met een zeventiende-eeuwse klokgeveltje. Het heeft een achttiende-eeuwse voorgevel, maar het vermoeden bestaat dat het pand zelf een oudere oorsprong heeft. Het pand telt drie verdiepin-

gen en heeft een onderpui die naar alle waarschijnlijkheid dateert uit 1927. Boven de pui is de gevel met een grijs-witte pleisterlaag bedekt en de gevel wordt bekroond door een rechte, classicistische kroonlijst.

De gevel is op de begane grond bekleed met geglaazuurde bakstenen in wit en bruin, boven een natuurstenen plint. Links in de gevel wordt eenderde van de gevel ingenomen door de deur met bovenlicht, rechts daarvan neemt een groot raam met natuurstenen vensterbank de overige ruimte in. Links en rechts van deur en raam zijn twee lisenen. Samen dragen die een geprofileerde lijst, die zo breed is als de gevel. Lisenen en lijst zijn geheel bedekt met geglaazuurde bakstenen. De lisenen hebben een band van bruine bakstenen vlak boven de natuurstenen plint. Onder het raam is een decoratie van kruisjes, uitgevoerd in bruine bakstenen tegen een achtergrond van witte bakstenen.

Onder de lijst is ter breedte van de deur en het raam een stalen plaat met daarop het opschrift 'Vleesch Houwerij'. De plaat is geëmailleerd met het opschrift in oranje hoofdletters tegen een zwarte achtergrond; de plaat zit met vier nagels vast. Het oorspronkelijke opschrift luidde 'Paardenvleeschhouwerij', zoals op een foto uit 1973 te zien is. Daarna is het opschrift veranderd.

Tussen deur en raam bevindt zich een houten stijl in de vorm van een zuil met een hoge sokkel en een klein teerlingkapiteel. Halverwege de zuil is een ruitvormig ornament en daaronder is op de zuil het huisnummer (21) aangebracht.

Er is een gebroken stoep van wit graniet, met daaromheen van binnen naar buiten eerst een zwart-wit geblokte band en daarna een roze granieten band. Dit soort stoepjes is in de eerste decennia van de twintigste eeuw zeer gebruikelijk bij winkelpanden.

Het interieur van de slagerij is niet authentiek, maar eenvoudig bekleed met witte tegels en past geheel bij het karakter van de onderpui.

Waardering

In de eerste decennia van deze eeuw was het gebruik van geglaazuurde baksteen in gevels erg geliefd. Bij winkelpanden werd het materiaal vooral gebruikt voor het bekleden van enkele onderdelen in de gevel zoals de muurdammen. Het vullen van een geheel gevelvlak met geglaazuurde baksteen kwam minder vaak voor en is daarom een opvallend en kenmerkend element van de gevel van de slagerij. De waarde van de pui is echter sterk gerelateerd aan het gebruik van de winkel als slagerij.

De werkelijke waarde van de gevel zal daarom verdwijnen als de winkel ooit niet meer in gebruik zal zijn als slagerswinkel. De onderpui is opvallend, maar niet extreem bijzonder en ontleent een groot deel van zijn waarde aan de ambachtelijke uitstraling die de slagerswinkel heeft. De taakgroep selectie heeft daarom besloten geen aanvraag te doen voor het plaatsen van Pieterskerkchoorsteeg 21 op de gemeentelijke monumentenlijst, omdat daarmee de koppeling van een (ambachtelijke) slagerij aan de onderpui van dit pand niet gewaarborgd is. Het leek verstandiger de Stichting Levend Ambacht Leiden te vragen de gevel met de slagerij onder haar hoede te nemen zodat dit klein ambachtelijk erfgoed in de Pieterskerkchoorsteeg voor Leiden behouden kan blijven.

Piet de Baar en Elsbeth Geldhof
taakgroep selectie

Uitmarkt 1993 Foto Niek Bavelaar.

Debat over de Meelfabriek: monster en monument

Voor een deel behouden en voor een deel slopen. Dat leek de conclusie van een debat over meelfabriek 'De Sleutels' aan de Zijlsingel dat STIEL organiseerde op zondag drie oktober. Ongeveer tachtig mensen (terwijl op veertig was gerekend) hoorden in de openbare bibliotheek aan de Nieuwstraat de Leidse architect Boudewijn Veldman rethorisch de degens kruisen met oud-wethouder van ruimtelijke ordening Cees Waal. Carolien Han, voorzitter van het Overleg Cultureel Erfgoed Leiden, had geen moeite de kempfanen te scheiden.

Het debat markeerde de opening van een door STIEL ingerichte tentoonstelling over de geschiedenis van de voormalige textielfabriek Parmentier aan de Lammermarkt. Deze was gedurende de maand oktober te zien in de bibliotheek. Enige maanden geleden werd deze fabriek gesloopt om plaats te maken voor onder meer een discotheek. Het gevaar bestaat dat ook de enige jaren geleden gesloten meelfabriek het moet afleggen tegen andere belangen.

Mooi of lelijk, de meelfabriek een monument of een monster - daarover waren Waal en Veldman het van harte oneens. "Een prachtig geboetseerd stuk stad, een beetje Manhattan in Leiden. Stedebouwkundig gezien is het een stoere markering van de oostzijde van de binnenstad," zei Veldman.

Ook Waal betrok direct zijn stellingen. "Het is het lelijkste gebouw dat ik ken. De fabriek is in de loop der tijden als een kankergetzel gegroeid in de Leidse binnenstad. Monumentenzorg schiet te ver door als dit blijft staan." Volgens Veldman is er 'meer dan mooi'. "Gebouwen kunnen ook vanwege hun zeggingskracht of authenticiteit interessant zijn voor het nageslacht. Op die manier vind ik de meelfabriek mooi." Waal stelde daar tegenover dat "een gebouw op z'n minst warme gevoelens moet losmaken wil het geschikt zijn als monument." En dat is volgens hem bij deze 'beeldverstorende mengelmoe van bouwstijlen' niet het geval.

Die bouwtechnieken maken het gebouw juist bijzonder, meende Veldman. Hij herinnerde er nog maar eens aan dat de meelfabriek het oudste grote gebouw in Nederland is dat grotendeels uit gewapend beton is opgetrokken en dat het complex een aantal bijzonder interessante bouwtechnische snufjes bevat.

Het publiek was het in meerderheid eens met de stelling dat een monument niet altijd 'mooi' hoeft te zijn. Een aantal mensen had toen de zaal al verlaten, wegens het gebrek aan zitplaatsen. Onder het publiek bevond zich ook de Leidse architect Schutte, die een deel van de fabriek heeft ontworpen. Hij omschreef zichzelf als 'de vader van een mongooltje'. "Die moet ook steeds uitleggen dat zijn kind best leuk en aardig is."

De middag kreeg een hoopvol slot. Helemaal slopen hoeft niet vond Waal, terwijl Veldman constateerde dat misschien niet het hele complex aan de Zijlsingel kan blijven staan.

Voorlopig lijkt sloop overigens niet aan de orde, omdat de gemeente daar geen geld voor heeft. Wellicht heeft het debat precies datgene losgemaakt wat STIEL ermee beoogde. Korte tijd later vroeg een VVD-raadslid aan B en W om de fabriek te sparen. Het college 'bestudeert de kwestie'.

EJW

Foto Niek Bavelaar

Aantal donateurs STIEL blijft stijgen

Het aantal donateurs van STIEL is begin oktober gestegen tot 152. De heer K. Ravensburger uit de Leidse Merenwijk was op 11 september op de Leidse Uitdag de honderdenvijftigste begunstiger die zich sinds 1987 aanmeldde. Met dit aantal heeft de stichting een mijlpaal bereikt en wordt de minimaal vereiste financiële ruimte voor activiteiten als het kwartaalblad Stielz en inventarisatie van monumenten voorlopig verzekerd.

De heer Ravensburger is oud-wever van de in 1978 gesloten textielfabriek Krantz. Hij is geïnteresseerd in oude gebouwen en fabrieken en wil via Stielz op de hoogte blijven van wat er op dat gebied reilt en zeilt in de stad. Hij ontving als welkomstgeschenk het boek Leids Fabrikaat uit handen van Ron Roetman op de Uitdagstand van STIEL in de Pieterskerk. Deze bekende STIELpublicatie heeft hij vervolgens in één adem uitgelezen. Ravensburger voelt zich inmiddels betrokken bij de stichting en biedt aan te helpen als dat zo uitkomt. Hij stelt bijvoorbeeld voor samen met anderen, Stielz elk kwartaal eigenhandig bij de geadresseerden in Leiden te bezorgen.

Ter gelegenheid van het bereiken van de mijlpaal is ook nagegaan wie de eerste donateur van STIEL is. Dat is de heer G.W. Gussenhoven die zich al in 1987 aanmeldde. Hij was de laatste firmant van de bij veel Leidenaren bekende, maar inmiddels al jaren gesloten Leidse patisserie Gussenhoven, Oude Rijn no. 2. Gussenhoven heeft de bewoningsgeschiedenis van dit pand uitgezocht en gedocumenteerd. Het blijkt dat het spoor van de bewoning, ononderbroken tot in de zestiende eeuw is te volgen en dat er in het pand sinds 1825 een bakkerij was gevestigd. Gussenhovens historische interesse betreft zeker ook het algemene industriële erfgoed van Leiden en hij volgt sinds de oprichting van STIEL alle publikaties van de stichting. Deze donateur van het eerste uur meent, dat als er geen STIEL was opgericht, er nog veel meer gesloopt en geschonden zou zijn dat herinnert aan het industriële verleden van de stad. Tussen de aanmelding van de eerste donateur en de honderdenvijftigste, liggen ongeveer zes

jaren. Hoe het bestand aan donateurs en werkgroepleden zich in die tijd ontwikkelde blijkt uit het onderstaande grafiekje.

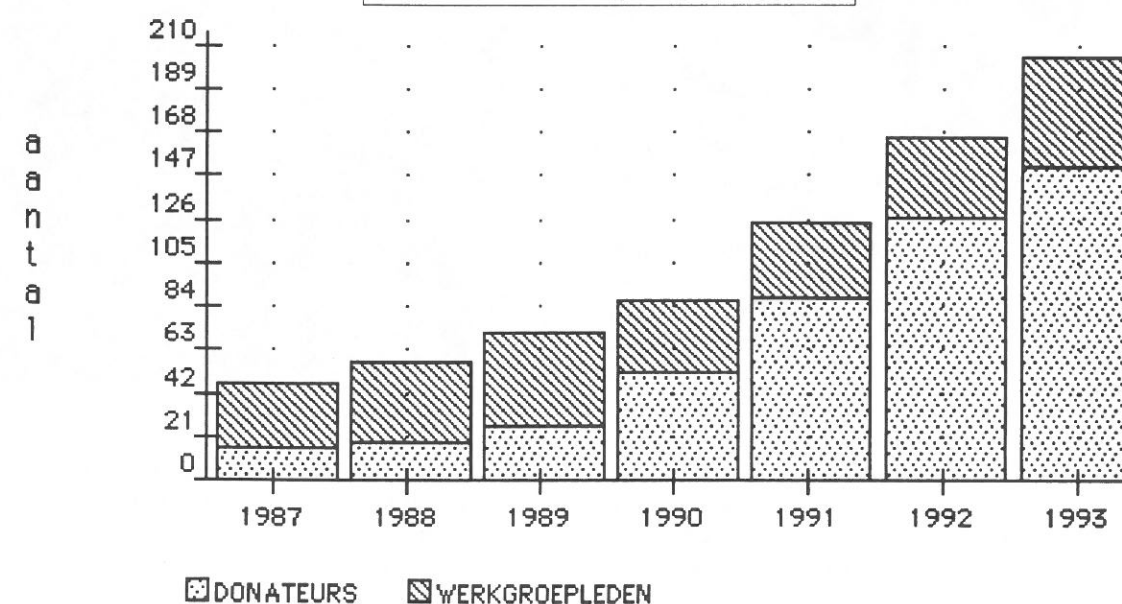
Er is een gestadige groei te zien sinds 1990. Het zal niet toevallig zijn dat in dat jaar Stielz regelmatig en in een aantrekkelijke vorm begon te verschijnen. Bovendien kregen de behoudsacties voor Parmentier, de Meelfabriek en vooral die ten gunste van De Vooruit en de verschillende tentoonstellingen sinds 1990 ook meer aandacht in de publiciteit.

Donateurs en werkgroepleden, tezamen nu bijna tweehonderd mensen, steunen de verdediging het industrieel erfgoed zoals STIEL die in de afgelopen jaren heeft ondernomen. Hoewel tweehonderd een bescheiden aantal is vergeleken met bijvoorbeeld de ruim twee duizend leden van de bevriende vereniging Oud Leiden, geeft dit getal toch aan dat STIEL vandaag de dag een zeker gewicht in de schaal kan leggen bij de vorming en de uitdrukking van de publieke opinie in de monumentenstad Leiden. Bovendien kent STIEL een naar verhouding hoog aantal actieve participanten. Verdere uitbouw van de activiteiten van STIEL zal waarschijnlijk de groei van het aantal donateurs op gang houden.

Honderdenvijftig donateurs betekent ook een financiële mijlpaal. Temeer daar veel donateurs meer dan het minimum van f 25,- per jaar betalen en omdat er sinds vorig jaar een zestal bedrijfsdonateurs zijn bijgekomen die minimaal f 100,- per jaar bijdragen. De vaste inkomsten verzekeren nu al met al, de minimaal vereiste financiële armslag voor basisactiviteiten zoals de verschijning van Stielz, inventarisatie en onderzoek alsmede deelname aan de Uitdag en de Open Monumentendag. Voor activiteiten zoals een grote tentoonstelling of een gedrukte publikatie zal ook in de toekomst een passend beroep worden gedaan op subsidies of andere schenkgelden.

Henk Budel
voorzitter

Donateurs en werkgroepleden STIEL

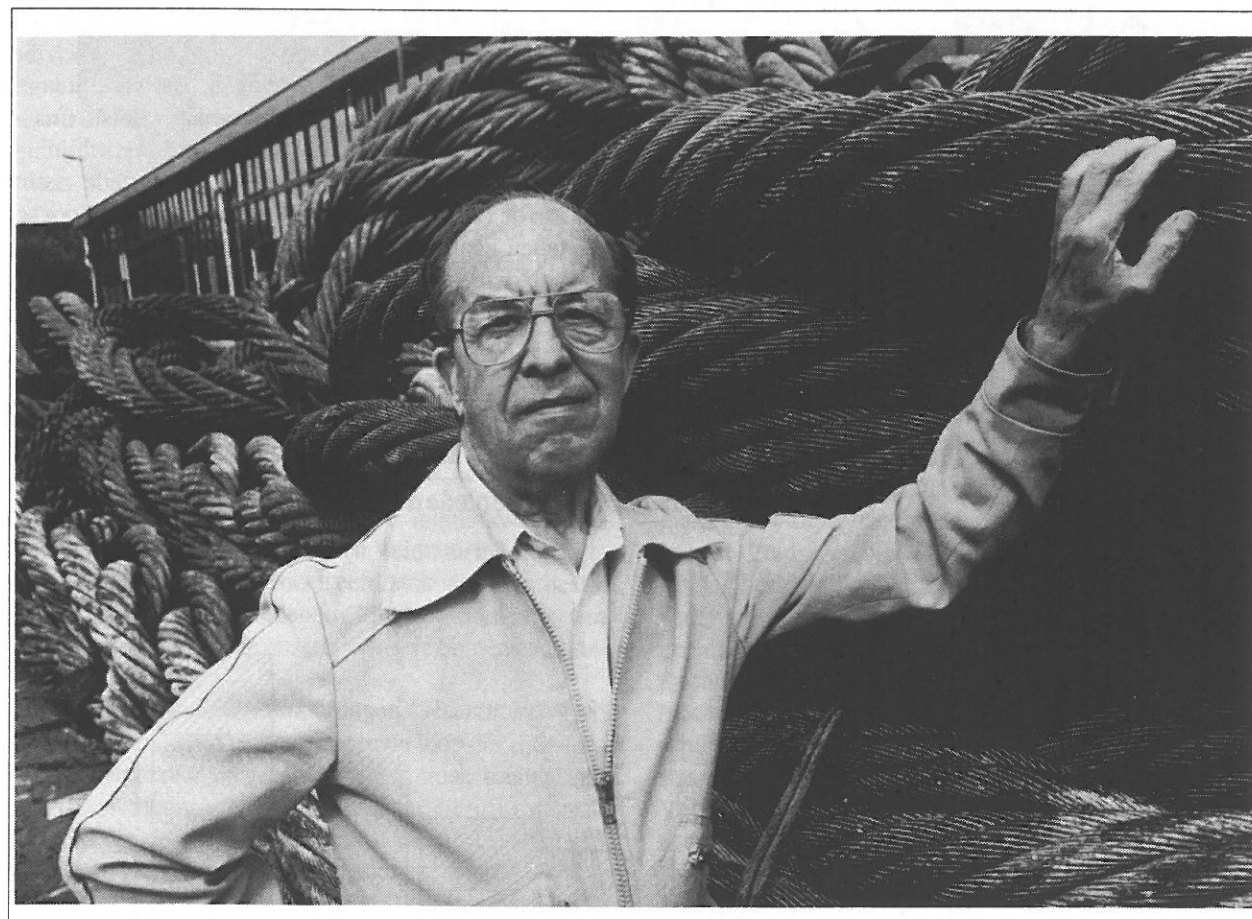
"Zo'n fabriek is toch een deel van je leven geworden"

Verto niet langer in touw

Het Jabo-tapijt waar Nederlandse huizen in de jaren vijftig en zestig vol mee lagen werd er al lang niet meer gemaakt en ook de touwproductie is reeds lang verdwenen naar lage-lonen landen. Na jaren van onzekerheid en saneringen viel dit jaar ook het doek voor het laatste onderdeel van Verto in Leiderdorp, de staalkabeldivisie. Grote delen van het machinepark werden in de afgelopen jaren al ontmanteld en veel personeelsleden moesten hun heil elders zoeken. De laatste 92 werden enige maanden geleden ontslagen. Daarmee kwam een einde aan een van de laatste overblijfselen van de eens befaamde Leidse metaalindustrie. Ook al ligt Verto aan de Zijl net buiten de stadsgrenzen, het was een fabriek die generaties Leidenaars werk bood. Op het hoogtepunt in de jaren vijftig had de toenmalige Touwfabriek ruim 1200 werknemers.

"Ik schrok ervan toen ik laatst zag hoe leeg het al was," zei J. Tervoren enige maanden geleden, kort voor de sluiting. De Leidenaar werkte van 1938 tot 1981 bij Verto en als voorzitter van bedrijfsschaakvereniging VTL bezocht hij tot voor kort nog af en toe het complex van zijn

de laatste tijd VTL vergrijst en steeds kleiner wordt. "Ook wij moeten op zoek naar een nieuwe plek, want de kantine waar we al die jaren zaten zal wel worden afgebroken." Tervoren kwam in dienst als strengendraaier bij de afdeling staalkabel. "Ik wikkeld de draad op klossen tot

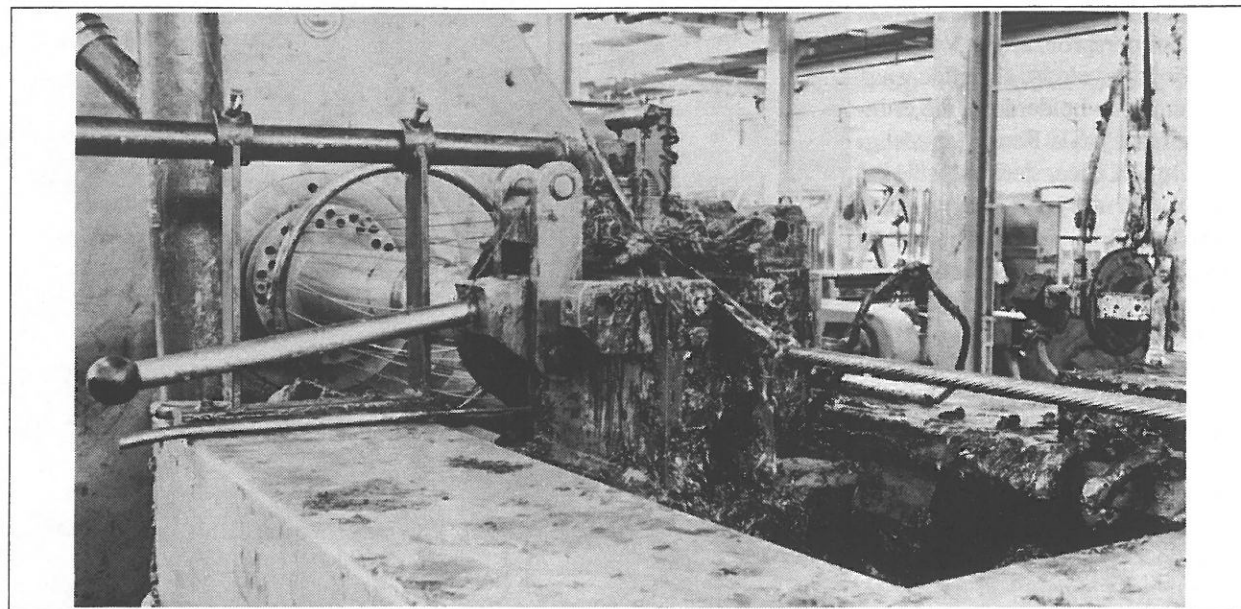
J. Tervoren

Foto Jan Holvast

oude werkgever. De vereniging zou model kunnen staan voor wat er in de fabriek gebeurde: in 1935 opgericht als bedrijfsschaakvereniging voor het hogere personeel, later ook een ontmoetingspunt voor de 'gewone' man terwijl

strengen. Een kabel bestaat uit in elkaar gedraaide strengen," vertelt hij over het productieproces. "Bij het maken van touw gebruik je hetzelfde principe."

In de jaren dertig en veertig was de fabricage van touw nog

Kabelwikkelmachine verstregelt kleine tot grote kabels

Foto Nick Bevelaar

een belangrijke activiteit. Vlas, sisal en andere grondstoffen werden aangevoerd om via lang verdwenen onderdelen als de hekelband en de spinbanken waar het garen werd gesponnen te worden doorgevoerd naar weverij of twijnerij waar de strengen tot een touw in elkaar werden gedraaid. In de luikerij werden van de garens touwtrossen gemaakt.

In de jaren dertig was er een groot onderscheid tussen kantoor- en technisch personeel. De twee groepen bemoeiden zich weinig met elkaar. Het technisch personeel was weer onderverdeeld in maandloners en weekloners. Die laatste groep bediende de machines. "Het verschil in salaris tussen een boekhouder en een goede vakman was niet zo groot," zegt Tervoren. "Maar daar kwam je pas veel later achter."

"Het personeel was in die tijd echt de slaaf van het bedrijf en van de directe chef. Het ging er allemaal heel autoritair aan toe op de werkvloer: de chef gaf bevelen en die voerde je uit. Dat was toen heel gewoon, want je had geleerd eerbied te hebben voor oudere mensen, voor mensen die boven je stonden. Bovendien werkte je volgens een premiestelsel, dus treuzelen was er niet bij. Naast de chef had je ook nog bazen: de chef deed eigenlijk niks anders dan regeren en je op je vingers kijken, maar de bazen werkten zelf ook mee. Later werd dat allemaal minder streng." Tervoren zegt er niet onder geleden te hebben. "Ik ben altijd met plezier naar mijn werk gegaan."

Vereenigde Touwfabrieken

Over de vroegste geschiedenis van Verto valt in de plaatselijke archieven niet zo veel terug te vinden. Zo meldt het handelsregister van de Kamer van Koophandel voor Rijnland de oprichting van de N.V. Vereenigde Touwfabrieken op 20 december 1919. Uit het gemeentearchief van Leiderdorp blijkt dat de voorbereidingen voor de bouw van de nieuwe fabriek al enige jaren eerder begonnen en dat die niet zonder (juridische) slag of stoot verliepen. Op 2 augustus 1916 ontvangen B en W het verzoek een hinderwetvergunning te verlenen voor 'het oprichten van een spinnerij, touw- en staaldraadfabriek, gedreven door 12

electromotoren tezamen van 570 paardekrachten.' Aanvrager is W.J. Hoos, namens 'Nico Hoos stoomspinnerij en Touwfabrieken' te Rotterdam. Deze aanvraag werd de eerste in een reeks van bijna 300, want met de steeds veranderende produktiemethoden moest ook steeds de vergunning worden aangepast. De laatste werd twee jaar geleden verleend.

Het plaatselijke college wil in 1916 de gevraagde vergunning wel verlenen, maar stelt als voorwaarde onder meer dat 'des morgens voor zes uur en 's avonds na 10 uur geen geraasmakende arbeid in of buiten de inrichting worde verricht en dat dit des Zondags in het geheel niet plaats heeft.' Hoos gaat met succes in beroep bij de Raad van State, die vrijwel alle voorwaarden verwerpt. De rust in het toen nog landelijke Leiderdorp hoeft onder de vestiging van de fabriek helemaal niet te lijden, meent de Raad van State.

Later blijken gemeente en Verto beter met elkaar overweg te kunnen, zo blijkt als vooral in de jaren dertig en vijftig het terrein herhaaldelijk wordt uitgebreid en nieuwe produktiehallen uit de grond gestampt worden. Wel blijft de gemeente het bedrijf steeds kritisch op de vingers kijken. Niet kritisch genoeg echter, zoals later zal blijken.

Milieu

De overlast voor het milieu komt uiteindelijk op een heel andere manier dan iemand bij de oprichting voorzag. Verto was misschien geen luidruchtige industrie - de bebouwing van het dorp bleef overigens lange tijd op redelijke afstand - maar ruim 70 jaar productie van touw, tapijten en staalkabels liet in de bodem zijn sporen na. Misschien leidde dat achteraf zelfs wel tot de ondergang van het bedrijf: in 1990 waren onderhandelingen over een overname door de Engelse branchegenoot Bridon vrijwel afgerond toen de Britten hun handen alsnog van Verto aftrokken, afgeschrikt door eventuele claims die zij onder de strenge Nederlandse milieuwetgeving tegemoet konden zien.

Dat het gebied is verontreinigd is zeker, maar wat er bij een eventuele sanering in de bodem zal worden aangetrof-

fen is volstrekt onduidelijk. Een deel van het oorspronkelijke Verto-gebied is jaren geleden al verkocht aan de gemeente Leiderdorp, die er industrieterrein De Baanderij vestigde. Op een ander deel zit sinds het begin van de jaren zeventig een houthandel.

In de beginjaren hield het Leiderdorpse gemeentebestuur Verto streng in de gaten, zo blijkt uit correspondentie uit 1919. Directeur Hoos wilde beerputten op het terrein aanleggen, die hun water moesten afvloeien op poldersloten in de buurt. Na bezwaren van de gemeente liet Hoos het plan varen en liet hij 'septic tanks' aanbrengen. 'Deze bezitten de eigenschap dat zij het vuilste en door faecaliën meest verontreinigde water zoo absoluut reinigen, dat het bij afvloeiing geheel zuiver is,' zo beweerde Hoos. De historie vermeldt niet of de fabrikant de plaatselijke notabelen uitnodigde om een glaasje te komen drinken.

Later, in de jaren veertig, vijftig en zestig, ging Verto wat minder zorgvuldig te werk, zo blijkt uit verklaringen van oud-werknemers. In de fabriek voor koperen buizen bijvoorbeeld werden granaathulzen gemaakt. Deze werden getest in baden van kwik dat na gebruik in putten op het fabrieksterrein zou zijn geloosd. Of dat werkelijk zo makkelijk ging valt niet te bewijzen. Anderen spreken deze bewering weer tegen.

Waar geen twijfel over kan bestaan is de verontreiniging met verfstoffen. Toen Verto nog tapijt maakte werden de daarbij gebruikte verfresten via een open afvoer in de Zijl geloosd. "Maandag was het water blauw en een dag later weer groen, elke dag wat anders," herinnert een oud-werknemer zich. "En als de mensen de hele dag gewerkt hadden gingen ze lekker zitten vissen in de Zijl en wat ze vingen aten ze rustig op."

Succesnummer

In de jaren vijftig bloeide het bedrijf. "Jabo-tapijt was het grote succesnummer," zegt Tervoren. "In die jaren werd heel Nederland met dat spul volgelegd, ik had het in mijn eigen huis ook. Zo in de loop van de jaren zestig verdween het langzaam, toen kreeg je tapijt gemaakt van kunstvezels."

Ook de aanvankelijk streng hiërarchische arbeidsverhoudingen veranderden langzaam, mede onder invloed van directeur Jan van Deventer die van 1934 tot 1958 de scepter zwaaid. Nog steeds wordt lovend over hem gesproken. "Toen ik kwam was dat nog een echte directeur, echt een meneer," herinnert Tervoren zich. "Maar het was ook een directeur die oog had voor sociale aspecten. Zo was hij er in de Tweede Wereldoorlog voor verantwoordelijk dat ondergedoken werknemers toch hun geld kregen."

Van Deventer was ook de eerste directeur die ging over-

Vervaardigen van een kabeloog

Foto Niek Bavelaar

leggen met vertegenwoordigers van de werknemers. Aanvankelijk gebeurde dat met de zogenaamde Keur, een groep mensen die voor de arbeiders opkwam. Later werd dat overleg door de vakbonden overgenomen. Het personeel verenigde zich niet alleen in die bonden, ook het verenigingsleven binnen Verto bloeide met de eerder genoemde schaakclub, de voetbalclub VTI (onlangs gefuseerd met een andere vereniging) en verschillende visclubs. Het onvermijdelijke trefwoord 'gezellig' lijkt ook hier toepasselijk.

Staalkabels

Later wordt Verto bekend als toonaangevend fabrikant van staalkabels, vooral gebruikt voor het zware werk in de off-shore industrie. Heerema, dat zijn hoofdkantoor in Leiden heeft, was jarenlang een grote opdrachtgever. Enige maanden geleden werd in Leiderdorp de laatste grote klus voor dit bedrijf afgewerkt.

Een aparte groep werknemers binnen Verto waren de Turken, van wie de eersten in de jaren zestig arriveerden. De laatste veertig die er dit jaar nog werkten waren verantwoordelijk voor een groot deel van het produktiewerk. Ze vormden een hechte groep, die voor een groot deel in een flat vlakbij de fabriek woonde. "Perfekte collega's zijn het al die tijd geweest," zegten oud-werknemers. "Ik denk dat zij nog het meest getroffen worden door de sluiting. Heel sneu is dat."

Die sluiting heeft een lange voorgeschiedenis. Na de bloeitijd in de jaren vijftig en zestig ging het langzaam maar zeker minder toen Verto steeds afhankelijker werd van de produktie van staalkabels. In de jaren zeventig was zelfs sprake van verhuizing naar België, maar om onduidelijke redenen is dat plan niet doorgeslagen.

Het aantal producenten van staalkabel werd weliswaar steeds kleiner, maar technisch boekte de bedrijfstak nog grote vooruitgang en Verto liep daarin voorop. Trots

*

Terugblik op 'Adieu Parmentier'

Op 3 oktober jl. werd onder veel belangstelling in de openbare bibliotheek Leiden de door STIEL georganiseerde tentoonstelling 'Adieu Parmentier' geopend. De sloop van het Parmentier-complex aan de Lammermarkt in april van dit jaar vormde voor STIEL de aanleiding om aan dit stukje Leids industrieel verleden extra aandacht te besteden. Na een openbaar debat over de ook met de slopershamer bedreigde meelfabriek 'De Sleutels', kon onder het genot van een glaasje wijn de expositie bezichtigd worden.

Centraal op de tentoonstelling stond de eerste steen van het complex, op 8 september 1865 gelegd door de firmanten D.J. Parmentier, J. Parmentier en M. Heyboer. Uitvergroete archiefphoto's, waarvan sommige nog uit het begin van deze eeuw dateren, gaven een beeld van de architectuur. In het representatieve voorgebouw aan de Lammermarkt waren het kantoor en de magazijnen gevestigd. Een langgerekte gevel suggereerde een groot symmetrisch gebouw. Op de tentoonstelling was in verlichte vitrines het uit de kantoren afkomstige stucwerk met engeltjes te bezichtigen. In het achtergebouw bevond zich de eigenlijke fabriek waar geproduceerd werd. Duidelijk werd ook hoezeer de omgeving rond het Parmentier-complex in de loop der tijd is veranderd. Op sommige foto's waren de uit 1896 daterende overdekte veehal op de Lammermarkt en de gemeenteschool aan de Nieuwe Mare nog te zien.

Na de nieuwbouw in 1865 waren de Parmentiers niet lang meer bij het bedrijf betrokken. Het laatste familielid verliet in 1871 de firma. In 1942 kwam het achtergebouw in handen van de firma P. en J. van Poot die er een breifabriek vestigde. Twee kopergravures op de tentoonstelling herinneren aan de feestelijke opening. Hoe er door het voornamelijk vrouwelijke personeel bij van Poot gewerkt werd en wat voor machines men gebruikte werd duidelijk op een groot aantal in 1966 genomen foto's. De werknemers zijn bezig met het wegen van de wol, zitten achter de breimachine of werken de artikelen aan grote tafels af.

In de jaren zestig kreeg de textielindustrie het zwaar te verduren, ook bij van Poot liepen de orders terug. In 1969 werd de produktie in de breifabriek beëindigd. Tenslotte werden de machines verkocht en kwam het hele complex in handen van de groothandel Ico-Athibu die er tot 1989 bleef. In 1993 kwam er een definitief einde aan het opmerkelijke fabriekscomplex van Parmentier. Prachtige kleurenfoto's van Erik Koopman laten de treurige ondergang van de voormalige textielfabriek zien: 'Adieu Parmentier'.

De tentoonstelling, die gedurende de hele maand oktober in de bibliotheek te bezichtigen was, zal mogelijk nog elders opgesteld worden.

Ester Lels

*

verhaalt het personeelsblad uit 1976 hoe in elf dagen tijd het bedrijf ervoor zorgde dat het in die dagen grootste en modernste kraanschip ter wereld werd uitgerust met een kabel die een last kon tillen van 2.407.000 kilo. De kabel was zo'n 23 centimeter dik, te breed om met twee handen te omspannen. Om het karwei te kunnen klaren waren vier stropen nodig van elk 15 ton. Een strop is een kabel die om een te transporteren voorwerp wordt gelegd.

Ook vorig jaar nog vestigde Verto met het maken van vier zware hijsstropen een wereldrecord. Deze stropen hadden een doorsnede van veertig centimeter, ze waren 66 meter lang, hadden een oog van zes meter en een gewicht van 61 kilo elk. Prijs: ruim een miljoen gulden. Ondanks die indrukwekkende getallen gaat het eind jaren tachtig fout met het bedrijf. De directie wijt de tegenvalende vraag naar staalkabels vooral aan de concurrentie uit het Verre Oosten, waar niet tegen op te boksen zou zijn. Via samenwerking probeert de fabriek het hoofd boven water te houden. Dat leek een paar jaar geleden te lukken, totdat Bridon afhaakte wegens de te verwachten milieueclaims.

In 1990 raakt Verto voor het eerst in de rode cijfers, met een verlies van ruim 15 miljoen gulden. Een jaar later lijkt het tij te keren, als het verlies nog 'maar' zes miljoen bedraagt. Daarna gaat het echter weer mis. Een grote reorganisatie eerder dit jaar mocht niet meer baten.

Verto Leiderdorp maakt dan al enige jaren deel uit van een internationaal concern met vestigingen in verschillende plaatsen in onder meer Katwijk (visserijbenodigdheden door IJmuiden Stores), Dongen en Alblasserdam. Buiten de grenzen heeft het concern vestigingen in België, Duitsland en de VS.

Kort voor de definitieve sluiting heeft in juli van dit jaar nog een wilde staking plaats die een dag duurt. De laatste werknemers verwijten de curator van het faillissement dat hij het eerder dit jaar overeengekomen sociaal plan niet wil uitvoeren. Nadat duidelijk wordt dat er echt geen geld meer is, wordt nog korte tijd doorgewerkt aan de laatste klussen.

Inmiddels is het al enige maanden stil aan de Zijldijk. Tervoren is niet een man van dramatische woorden, maar hij kijkt toch met enige weemoed naar de definitieve sluiting. "Zo'n fabriek is toch een deel van je leven geworden. En dat geldt voor heel veel mensen."

Eric Jan Weterings

Dit artikel verscheen eerder in een enigszins gewijzigde vorm in het Leidsch Dagblad van 26 juni 1993.

Bronnen:

- Gesprekken met J. Tervoren en andere oud-werknemers (juni 1993)
- Hinderwetvergunningen Verto 1916 - 1991, gemeente-archief Leiderdorp
- Handelsregister Kamer van Koophandel en Fabrieken Rijnland, dossier no. 1702, 15 juni 1921 (N.V. Vereenigde Touwfabrieken)
- 'Leiderdorp maakte het onmogelijke toch mogelijk', in: Personeelsblad Verto 1976
- Archief Leidsch Dagblad 1990-1993, div. edities

'De Vooruit' deels gered

Het pand van 'De Vooruit' aan de Korevaarstraat is gered. Na jarenlange onduidelijkheid heeft het Leidse college van Burgemeester en Wethouders kort geleden het "principebesluit" genomen 'De Vooruit' te behouden. Dit wil niet zeggen dat deze voormalige broodfabriek en coöperatie van buiten en van binnen precies zo zal blijven zoals deze nu is. Het gebouw is namelijk niet op de monumentenlijst geplaatst, maar wel houdt dit principebesluit in dat in elk geval de gevel behouden zal blijven en dat "liefst ook" delen van het interieur in de oude staat zullen blijven. Wat betreft de gevel komt behoud op dit moment in concreto neer op een langzamerhand tamelijk urgent geworden restauratie, zoals iedereen kan zien die door de Korevaarstraat loopt. Het gebouw verkeert ondertussen in behoorlijk slechte staat.

Foto Niek Bavelaar

Al met al is dit een mooi succes, zowel voor STIEL als voor de Dirk van Eck-Stichting. Beide stichtingen spannen zich al enige jaren samen met het OCEL (Overleg Cultureel Erfgoed Leiden) in om dit karakteristieke bouwwerk te behouden. De fabriek mag zowel vanuit het oogpunt van de geschiedenis van bedrijf en techniek als vanuit dat van de sociale geschiedenis een monument genoemd worden. Het is eigenlijk voor het eerst dat een groter industrieel monument, waar STIEL zich voor heeft ingezet, van de sloop gered is; de ondergang van het Parmentier-complex ligt bij ons nog vers in het geheugen.

In 1991 bleek 'De Vooruit' bedreigd te worden met volledige sloop. STIEL heeft samen met de Dirk van Eck-Stichting en het OCEL in eerste instantie geprobeerd deze sloop te verhinderen. Zomer 1991 bleek wethouder Van Rij bereid de sloopplannen even uit te stellen en het OCEL tijd te gunnen om alternatieve plannen voor het gebouw te ontwikkelen. De Scheveningse architect Karthaus ontwikkelde inderdaad een alternatief plan, waarin het gebouw hergebruikt en omgebouwd zou worden (met behoud van de voorgevel) ten behoeve van een "Centraal Wonen" wooncomplex. Realisatie van dit plan bleek in de praktijk tot onoverkomelijke problemen te leiden en te kostbaar te worden. Daarna wilde de gemeente een museumbestemming voor het pand. Met verschillende potentiële kandidaat-musea is daarover onderhandeld. De laatste, het Modelbouwmuseum, zag er uiteindelijk ook af

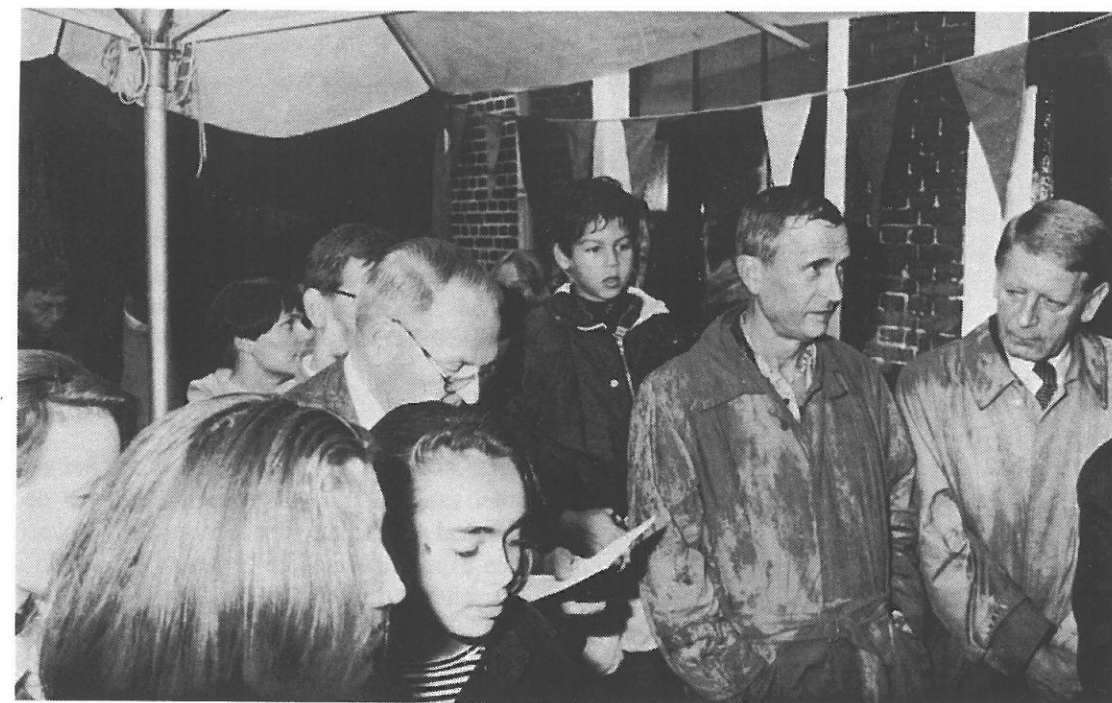
van. Daarna hebben B en W het bovengenoemde principebesluit genomen, waarbij de nieuwe bestemming woningen voor ouderen zal zijn in een "Centraal Wonen"-achtige opzet. De Woningbouwvereniging Leiden zal deze woningen gaan exploiteren. Begin volgend jaar worden de verbouwingsplannen naar buiten gebracht.

De Vooruit is in 1894 gebouwd als de broodfabriek 'Ceres' en werd in 1910 uitgebreid. Van 1931 tot 1966 heeft het pand onderdak geboden aan de "coöperatieve broodbakkerij en verbruikersvereniging De Vooruit", de socialistische consumenten-coöperatie van Leiden. Onder deze naam is het dan ook vooral bekend. De Coöperatie werd in 1901 opgericht. Het was de consumentencoöperatie van de toen nog prille socialistische zuil.

Deze in de jaren twintig en dertig sterk gegroeide organisatie nam in 1931 de broodfabriek aan de Korevaarstraat over. De coöperatie 'Vooruit' werd in 1963 bij een fusie met de coöperatie 'Helpt elkander' uit Katwijk omgedoopt in 'Coöp Rijnland' en ging in 1966 op in de 'Coöp Nederland'. In dat jaar ook werd een nieuwe, grotere, fabriek aan de Rooseveltstraat in gebruik genomen en die aan de Korevaarstraat gesloten. Met de Coöp ging het daarna vrij snel bergafwaarts: in 1973 werd 'Coöp Nederland' aan 'Koninklijke Scholten Honig' verkocht, die het bedrijf met de EDAH verdeelde. Twee jaar later ging de hele Coöp failliet.

Zowel het ontwerp van de fabriek uit 1894 als dat van de latere uitbreiding in 1910 was van de bekende Leidse (industrie-)architect W.C. Mulder. Mulder besloot tot een neo-rennaissance gevel vanwege de situering ter plaatse tussen de bestaande woonhuizen aan wat toen nog de Zijlgracht heette. In de trapgevel bevinden zich drie grote natuurstenen cartouches met de opschriften '1894', 'Broodfabriek' en 'Ceres'. De laatste twee zijn later gewijzigd in 'Coöperatie' en 'Vooruit' en verkeren nu in slechte staat. Het pand is één van de laatst overgebleven broodfabrieken uit de negentiende eeuw in Leiden.

Heiko Tjalsma

Voorzitter Stal pleit bij heropening schoenmakerij 'Zierikzee' voor Leids Historisch Museum

De Leidse burgemeester Goekoop (her)opende op 13 september de ambachtelijke schoenmakerij Zierikzee in de Bakkersteeg. Stal-voorzitter D.E. Krantz hield bij die gelegenheid een pleidooi voor vestiging van een op te richten Leids Historisch Museum in de Lakenhal.

In het vorige nummer van Stielz werd al uitgebreid verslag gedaan over de inspanningen van de Stichting Levend Ambacht Leiden (Stal), de familie Zierikzee en de nieuwe schoenmaker G. Nusteling, om dit unieke bedrijf te behouden. Stal was in 1991 een initiatief van Stiel, kunstzinning centrum De Zonneboom en het Leids Historisch Museum in oprichting.

Krantz greep de opening aan om te pleiten tegen bezuinigingen op de uitbreidingsplannen voor Stedelijk Museum De Lakenhal. "Immers, het is de bedoeling de reeks van levende ambachten aan te laten sluiten aan het Historisch Museum van Leiden, dat, als alles gaat zoals velen hopen, een onderdeel van de Lakenhal zal worden, zoals verwoord is in de nota van de Stichting Historisch Museum," verklaarde hij op de door ongeveer tachtig mensen bijgewoonde openingsreceptie. In zijn dankwoord aan de burgemeester zei de voorzitter van Stal geen voorstander te zijn van Goekoop's kenschets van de Lakenhal als 'kunstmuseum'. "De Lakenhal is naar onze overtuiging tenminste voor de helft een stedelijk historisch museum in de meest uitgebreide zin van het woord en daarom moet de Lakenhal een uitbreiding krijgen. Het huidige plan vormt daarvoor een aardige aanzet, maar ook niet meer dan dat."

EJW

Foto's Niek Bavelaar

Variola

Van 'Industria - Nieuwsbulletin van de Stichting Federatie Industrieel Erfgoed Nederland' verschenen de nummers 3 en 4 van de jaargang 1993. Het blad bevat een agenda van diverse activiteiten van aangesloten verenigingen, berichten en een beknopte literatuursignalering. 'Industria' nummer 4 (verschenen in oktober) signaleert de brief waarin STIEL aan de politieke partijen in Leiden aandacht vraagt voor het behoud van industrieel erfgoed. Abonnementen: door overmaking van 26 gulden voor de jaargang 1993 op postbankrekening nr. 132802 ten name van Stichting Fien, Industria, Oosteinde 13, 7772 CA Hardenberg.

De Stichting Erfgoed bracht in september het derde nummer van jaargang 1993 uit van 'Erfgoed van Industrie en Techniek'. In dit nummer artikelen over De Hollandse Molen, de invoering van de tunneloven in de baksteenindustrie, de ontwikkeling van scheepsgeschut bij de Nederlandse marine in 1780-1880 (2), het Armamentarium te Delft en het eveneens in Delft gevestigde Legermuseum.

Inlichtingen over abonnementen en losse nummers bij C.H. van Eldik, Brilduikerhof 12, 2623 NT Delft. Tel. 015-622499.

Van 'NBS Nieuws', het nieuwsbulletin van de Nederlandse Bruggen Stichting, verscheen dit najaar het derde nummer van 1993. Hierin onder meer de volgende

artikelen: De eerste ijzeren bruggen in Nederland; betonboogbruggen voor het voetlicht; spoorbruggen buiten dienst en de Spoorbrug over de Oude Maas te Dordrecht. Inlichtingen over de NBS en haar publikaties verschaft secretaris G.J. Arends, Gebouw voor Bouwkunde, Berlageweg 1, 2628 CR Delft. Tel. 015-784886 of 01820-20935.

*

'Het Ambacht - Leidse vaklieden aan het woord' is de titel van een fraai uitgegeven boek van de Stichting Levend Ambacht Leiden. Hierin zijn ruim veertig artikelen over ambachtelijke beroepen gebundeld die eerder verschenen in het Leidsch Dagblad. Elke tekst wordt verduidelijkt door een paginagrote foto van de ambachtsman die vertelt over zijn vak. Van de anatomisch preparateur tot de gipsverbandmeester en van de smid tot de maatschoenmaker: iedereen heeft een boeiend verhaal over zijn unieke vak.

'Het Ambacht' telt 96 pagina's en is verkrijgbaar bij de boekhandels De Kler, Kooyker, Ginsberg en Zandvliet en bij het kantoor van het Leidsch Dagblad. Over enige tijd is het boek ook te koop bij stedelijk museum De Lakenhal en het Gemeentearchief. Prijs f 23,50. Lezers van het Leidsch Dagblad krijgen tegen inlevering van een bon uit de krant f 5,- korting.

Oproep

Stiel zoekt donateurs die binnen de werkgroep actief willen worden. Daarbij gaat het om de volgende projecten:

- De inventarisatie van de groeiende STIEL-collectie foto's en documenten in het gemeente-archief. Geïnteresseerden kunnen contact opnemen met Eric Koopman, tel. (071) 144075.
- De inventarisatie van de STIEL-collectie gereedschappen, machines en onderdelen die zijn opgeslagen in een ruimte van het Energiebedrijf EWR. Zonodig wordt verkennend onderzoek naar de gebruiksmogelijkheden gedaan. Coördinator voor dit project is dhr. L. Barendrecht, tel. (071) 146061.
- Eenmaal per kwartaal verschijnt dit onvolprezen prachtblad. Wie helpt bezorgen bij donateurs in Leiden? Gaarne contact opnemen met dhr. K. Ravensburger, Snippenhoek 4, Leiden, tel. (071) 212605
- Ook voor verschillende organisatorische werkzaamheden zoekt de werkgroep nog actieve leden. Contactpersoon is Henk Budel (071) 619659.

*

Wijziging ledenadministratie

Sinds 1 oktober heeft Ellen Smit-Adank de ledenadministratie overgenomen. Donateurs en werkgroepleden worden verzocht adreswijzigingen e.d. niet meer door te geven bij het secretariaat, maar op het volgende adres: Constantijn Huygenslaan 51, 2332 TS Leiden.

*

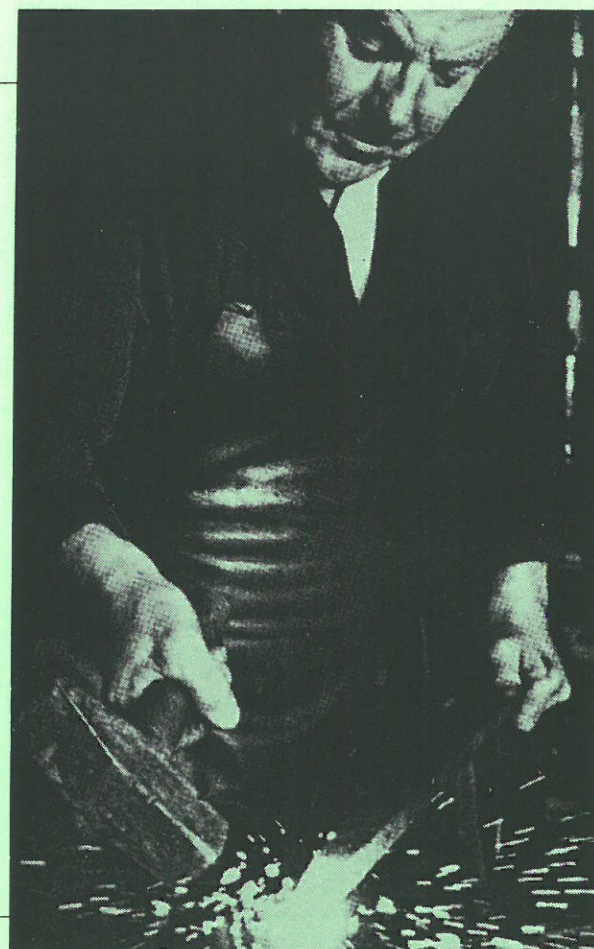
(vervolg notulen van pagina 2)

-**Politieke partijen:** STIEL heeft de politieke partijen in Leiden aangeschreven via een open brief, die zelfs de landelijke pers heeft gehaald (meer hierover in Stielz van september 1993). Afhankelijk van de beschikbare mankracht (en animo) zal door STIEL het optreden van de politieke partijen op het terrein van monumentenzorg worden bekeken. Het is de bedoeling om in elk geval de verkiezingsprogramma's kritisch door te nemen.

STIEL AMBACHT

LEIDSE VAKLIEDEN AAN HET WOORD

FOTO'S: HIELCO KUIPERS
TEKST: ERIC JAN WETERINGS

"J. ZIERIKZEE"
MAATSCHOENMAKERIJ

H. P. H. NUSTELING
BAKKERSTEEG 3
2311 RH LEIDEN

TEL. 071-131156

B & G Assurantiepartners

Rapenburg 8
2311 EV Leiden
Tel. (071) 125447 Fax (071) 121373

Alle verzekeringen, pensioenen, lijfrenteverzekeringen en
hypotheeken
Vrijblijvend advies op maat